

гніту, приниження, нищення свободи, прав людини. Моїм завданням було – показати, що тільки виборюючи особисту свободу і духовність, ти маєш право і можеш виборювати свободу народу. Ти повинен бути взірцем. Це мо-

нументом, а страдником, який готовий віддати своє життя заради своїх принципів. І це для мене – найголовніше. Мій фільм показує Тараса, який переміг у двобой з російською армійською машиною.

Грудень, 2024

Валерій Шалига: «Продюсерам дешевше осучаснити твір, ніж морочитися з історичними костюмами...»

Запитувала Лариса Брюховецька

Кінорежисер
Володимир Шалига.
Фото Світлани Шалиги.

Пити в українському кіно невеликий інтерес до літературної класики, можна припустити, що режисери не дуже з нею обізнані. А в численних випадках їх появи на екрані («Украдене щастя» 2008 року або недавні: анімаційна «Мавка», телесеріал «Спіймати Кайдаша»), коли в назві фігурують імена з літературних творів, панує тенденція до їх осучаснення. Як ви ставитесь до такої тенденції?

– Цікавість українського кінематографа до української класики, на жаль, не є пріоритетною і дуже слабка, якщо не сказати, відсутня. Власне, за останні 10 років – можу назвати лише «Захар Беркут» Івана Франка (режисера Ахтем Сеїтаблаєв) і ось «Діло Безп'ятого» Івана Карпенка-Карого. Якщо мені не зраджує пам'ять, це єдині фільми, якщо говоримо саме про екранізацію в кінематографі. Взагалі, екранізація – це як окремий жанр, він популяризує твір, знайомить з ним і спонукає, в кращому разі, його перечитати. Як приклади: «Віднесені вітром» Віктора Флемінга за романом Маргарет Мітчелл, «Лісова пісня» Юрія Іллєнка за Лесею Українкою, «За двома зайцями» Віктора Іванова за Михайлом Старицьким та багато інших. Цікаво також дивитися, коли екранізація постає у стилізованій формі, в пошуках нового прочитання стає основою самостійного твору, але при цьому зберігає джерело авторського тексту. «Пропала грамота» Бориса Івченка за М. Гоголем, «Відьма» Галини Шигаєвої за Г. Квіткою-Основ'яненком, «Ромео+Джульєтта» База Лурмапа за В. Шекспіром або «Гамлет» Кеннета Брани за тим же Шекспіром. А щодо згаданих телесеріалів, то, на мій погляд, коли пишуть: «За мотивами такого-то...», вбачаю тут насамперед спекуляцію на імені автора. А викликано це тим, що студії і продюсери рахують гроші, і їм краще та дешевше осучаснити твір, ніж морочитися з історичними костюмами і локаціями, особливо якщо це не фраки і криноліни, а звичайні свитки і кожухи. (До слова, мені спочатку теж запропонували переробити сценарій на сучасний копил, коли я дав

почитати його одному продюсеру, – я не погодився). Чи бачили ви осучасненого «Ревізора» М. Гоголя, їх, якщо я не помиляюсь, було аж чотири екранізації, а «Ідіота» Ф. Достоевського, чи «Анну Кареніну» Л. Толстого – твори, які так добре лягають на сучасний ґрунт? Ні. Бо це святе і знімається лише в оригіналі. На жаль, наша класика позбавлена титулу святості, тому її і тягають хто як хоче. А класики заперечити цього не можуть. Тому і з'явилися «Спіймати Кайдаша», «Украдене щастя», «Хазяїн», які самі по собі непогані і викликають інтерес у глядача, але який стосунок вони мають до зазначених авторів – це вже питання етики. Сюжети в літературі часто в тій чи іншій формі не раз повторюються. Загалом їх (сюжетів) небагато, а все інше – варіації. Тому знімання таких серіалів «за класиками» – це скоріше «креативний» рекламний хід продюсерів, не повноцінна екранізація. А ще, в переважній більшості, це твори, які вивчаються в школі, і якщо учень вирішить саме за серіалом «Спіймати Кайдаша» скласти уявлення про твір «Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького, то, гадаю, він отримає незадовільну оцінку. Повторюю: це хороші серіали і добре зроблені, а їхній успіх не через те, що вони зняті за мотивами, а що вони є такі самі по собі. Щодо класики, то моє розуміння таке, що не осучаснювати треба класику, а в класиці треба шукати сучасне.

Драматургію Івана Карпенка-Карого не обминали українські кінорежисери. Завдяки фільмам-виставам, ми сьогодні маємо змогу насолоджуватися грою таких геніальних акторів, як Мар'ян Крушельницький і Дмитро Мілютенко, які творили національні характери, утверджуючи українську ідентичність після жахливих років сталінського терору. Ваше звернення до твору Івана Карпенка-Карого також має свою мотивацію. Яку саме?

– Я був здивований (і не тільки я), що за весь час існування кінематографу Іван Карпенко-Карий не був екранізований. Повоєнні фільми-вистави «Сто тисяч» і «Мартин Боруля» – це зафіксовані на плівку вистави Київського

Олександр Ганноченко, Богдан Бенюк у фільмі «Діло безп'ятого» за п'єсою «Сто тисяч» Івана Карпенка-Карого. Режисер Володимир Шалига, 2024.

театру імені Івана Франка, «Хазяїн» і «Житейське море» – вистави Львівського театру імені Марії Заньковецької. Справді, гра видатних акторів, як Дмитро Мілютенко, Борис Мірус, Федір Стригун та інші, залишаться в скарбниці театрального мистецтва. Але повноцінної екранізації, на жаль, не було. При тому, що твори Карпенка-Карого активно показують на театральних майданчиках України. Щороку з театрального університету ім. І. Карпенка-Карого виходять митці кіно, однак його твори залишаються поза їх увагою. Тож це не тільки здивувало мене, а й надихнуло до дії, тим паче, що п'єса «Сто тисяч» мене завжди приваблювала. Але як знімати?.. Кінематографічних традицій знімати твори Карпенка-Карого не було, але хотілося поставитись із повагою до автора і знайти якусь нову форму на класичній основі. Більше того, коли ми говоримо про такі твори, одразу згадуються уроки української літератури з їх ідеологічно правильною спрямованістю, що перетворювали п'єсу не в комедію, а скоріше в соціальну драму. «Калитка – глинтай, що п'є кров трудового народу». Трохи відійду в бік – мій прадід теж, як Калитка, мав господарство. Вся родина працювала, були і наймити, але радянській владі таких господарників не треба було, він мав іти до колгоспу. Прадід не послухався, і його розкуркулили, забрали все... Гадаю, така ж доля чекала б і на Калитку. Так, у фільмі ми свідомо полегшили форму, але зміст і акценти залишили всі, що є у п'єсі. Просто деякі робили яскравішими, інші ж – навпаки, приглушали. П'єси великого драматурга приховують у собі ще багато загадок, які, на жаль, не стають об'єктом прискіпливого дослідження постановників. В першу чергу театру, де його чимало ставлять. Тому однією з цілей було витягнути Карпенка-Карого з кінематографічного забуття, дати йому свіжих фарб і показати, що й класичний твір може говорити про сучасні проблеми. «Діло Безп'ятого» – перша екранізація І. Карпенка-Карого і, сподіваюся, дай Бог, не остання... До слова, в 2025 році Івану Карповичу виповнюється 180 років.

– У загаданих мною кіноверсіях «Мартина Борулі» (в комедійному ключі) і «Ста тисячах» (в драматичному) відчувалося епічне дихання, тобто головні персонажі, охоплені надмірними пристрастями, ставали їх заручниками, та, врешті, життя провчило і Мартина Борулю, і Калитку. Ваш фільм «Діло

Безп'ятого» характерний тим, що Калитка повністю занурений у побутове життя, а обман, жертвою якого він став, сприймається як прикра пригода. Чи не так?

– Нам хотілося на основі твору розповісти не просто етнографічну історію про минулі часи з тогочасними проблемами, а торкнутися тих проблем і тих людських вад, що існували у всі часи і дожили до сьогодення. Це і тема землі, що зараз теж стає актуальною – хто має гроші, той купує, і побільше, це зображення гарного господарника, це і сімейні стосунки. І про вічну мрію людини – якось так враз і розбагатіти. Наш Калитка теж хоче багато землі, але для чого? Щоб там побудувати шинок? Ні, щоб там «колосилось жито». Це господар, який любить землю, який може нагодувати дивака Бонавентуру, ще й покласти спати у себе вдома – все це є у Карпенка-Карого. То хіба Калитка скнара? Скоріше – такий характер. Так, шкода, що сала взяв Копач, але ж не забрав Калитка у нього сало. Калитка – жива людина зі всіма людськими вадами та болями: він по-своєму любить дружину, сина. Все ніби як у людей, та «... ось грошей не вистача...» (теж як у людей), і що робити? І тут, як кажуть, «біс поплутав». У фільмі ми не засуджуємо бажання мати землю, але застерігаємо, до яких наслідків можуть призвести шахрайські схеми, бо сьогодніні саме такі прикрі пригоди трапляються з людьми, що наче і мають гроші, а хочеться ще трішки більше.

– У фільмі «Діло Безп'ятого» кінематографічними засобами підкреслено зловісну суть спокусника-шахрая, показано, що це і є біс у людській подобі. Глядачі відразу це розуміють, але чомуś цього не розуміє Калитка (аж до моменту, коли замість грошей бачить папірці). Тому, при майстерному перевтіленні Богдана Бенюка, Калитка сприймається як недалека людина, нездатна, як відміну від глядачів, розпізнати шахрая. Виникає питання, як вдалося йому розбагатіти, якщо його так легко обдурити? Він наївний, недалекий, недогадливий?

– І в п'єсі, й у фільмі розмова з шахраєм відбувається лише двічі. На початку, коли Калитці пропонуються зразки фальшивих грошей, та наприкінці, коли Калитка купує сто тисяч. І якщо при першій зустрічі Калитка засліплений жадобою отримання легких грошей, то у фіналі він ще й сам дурить шахрая: «Замість п'яти сунув три тисячі». Всі ж інші появи шахрая – це лише хвороблива уява Калитки. Він не дурень – «сам кого хочеш обманю». Він з розумом підходить до справи: хоче перевірити гроші в казначействі, але не сам, а підговорює кума. Той біс сидить у ньому самому, він візуалізується з його думок, які постійно його переслідують. І як же не думати – на кону сто тисяч. Великі гроші затьмарюють розум. Чи часто ми робимо виважені і розсудливі вчинки, коли мова заходить про кругітійські схеми? Чи спрацьовує наш внутрішній запобіжник, коли ми готові ризикнути і все вкласти в якусь сумнівну «піраміду», що пропонує великі дивіденди. Наче всі все знають: «... і мене чорта два хто обдурить...» – а все ж стаємо на ті самі граблі. Насамкінець скажу, що класика – вона тому й класика, що й через сто років буде актуальною, а тому і хотілося б, щоб частіше вона з'являлася на наших екранах. Адже у нас така багата література і вона чекає на своє екранне втілення.